

Ewolucja proceduralnej ochrony świadków a prawa oskarżonych przed międzynarodowymi trybunałami karnymi

1. Wstęp

Aby prowadzić rozważania dotyczące proceduralnej ochrony świadków przed międzynarodowymi trybunałami karnymi, kluczowe wydaje się wyjaśnienie *pojęcia świadka*. Problem tkwi jednak w tym, że ani w żadnym ze statutów, ani w Regułach Procesowych i Dowodowych (RPD) taka definicja nie została przyjęta. Według *Encyklopedii prawa* świadek to „osoba, która została wezwana w charakterze świadka w celu złożenia zeznań”¹. Definicja z oksfordzkiego *Słownika prawa* przedstawia natomiast świadka jako „osobę, która dostarcza dowodów poprzez oświadczenia pisemne bądź ustnie” (tłum. aut.)². Koresponduje z nią treść Reguły 89 lit. F z RPD Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (MTKJ)³. Istnieją również inne definicje, przyjęte m.in. przez Radę Europy („każda osoba, bez względu na jej status w międzynarodowym prawie karnym procesowym, która posiada informacje istotne dla postępowania karnego. Definicja ta obejmuje również biegłych i tłumaczy”; tłum. aut.)⁴ oraz przez

¹ U. Kalina-Prasznic (red.), *Encyklopedia prawa*, wyd. C.H. BECK, Warszawa 1999, s. 762.

² E.A. Martin. (ed.), *A Dictionary of Law*, Oxford University Press, Oxford–New York 1997: *person who gives evidence, either by way of written statements or orally*.

³ *A Chamber may receive the evidence of a witness orally or, where the interests of justice allow, in written form*.

⁴ Recommendation No. R (97) 13 of the Committee of Ministers to Member States concerning intimidation of witnesses and rights of the defence: “*witness*” means any person, irrespective of his/her status under national criminal procedural law, who possesses information relevant to criminal proceedings. This definition also includes

Unię Europejską („każda osoba, niezależnie od jej statusu prawnego, która posiada informacje uważane przez właściwy organ za istotne dla postępowania karnego i mogące zagrozić bezpieczeństwu tej osoby w wypadku ich ujawnienia”; tłum. aut.)⁵. Jak widać, definicji świadka jest wiele, jednak różnią się one między sobą i są przyjmowane wyłącznie na potrzeby aktów prawnych, w których są zawarte. W tej sytuacji pozostaje jedynie skonstruowanie owej definicji na podstawie przepisów statutów, postanowień Reguł Procesowych i Dowodowych oraz orzeczeń trybunałów.

W Regułach Procesowych i Dowodowych Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii i Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy (MTKR) zostały wyróżnione dwie kategorie świadków: świadkowie poświadczający fakty (*fact witnesses*) oraz biegli (*expert witnesses*).

*Fact witnesses*⁶ to świadkowie, którzy dostarczają dowodów dotyczących tego, co widzieli, słyszeli i czuli. Mogą być oni jednocześnie osobami pokrzywdzonymi w wyniku przestępstwa, w którego przedmiocie zeznają. Świadcami poświadczającymi fakty mogą być również osoby pośrednio wplątane w przestępstwo, czyli na przykład takie, które wiedziały o zamiarze popełnienia przestępstwa, ale mu nie zapobiegły (*insider witness*), a także sami oskarżeni (*witnesses with “blood on their hands”*)⁷.

experts as well as interpreters, <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=566782&SecMode=1&DocId=574856&Usage=2>.

⁵ Resolution of the Council of 23 November 1995 on the protection of witnesses in the flight against international organized crime (95/C 327/04): “*witness*” means any person, whatever his legal status, who possesses intelligence or information regarded by the competent authority as being material to criminal proceedings and liable to endanger that person if divulged, [http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31995Y1207\(04\)&model=guichett](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31995Y1207(04)&model=guichett).

⁶ R. 90 (C) RPD MTKJ: *A witness, other than an expert [...]*.

⁷ Introductory Remarks by Navanethem Pillay at the OHCHR Expert meeting on witness protection for successful investigation and prosecution of gross human rights violations and international crimes, 2009, <http://www.unhchr.ch/hurricane/hurricane.nsf/0/E5E9ACC8131CFA5AC1257643004ED6F0?opendocument>.

Expert witnesses to „osoby posiadające specjalistyczną wiedzę („wiadomości specjalne”) z określonej dziedziny nauki, techniki, sztuki, rzemiosła etc.”⁸. Dostarczają oni ekspertyz. Reguła 94bis RPD MTKJ traktuje o zeznaniach biegłych, jednak definicji biegłego dostarcza dopiero orzecznictwo, określając go jako osobę, która z racji posiadanej wiedzy specjalistycznej, wykształcenia lub praktyki może weryfikować prawdziwość faktów w celu ustalenia danej kwestii⁹.

Dlaczego więc proceduralna ochrona świadków jest tak ważna dla międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości? Warto zauważyć, że w przypadkach przestępstw będących w zakresie jurysdykcji trybunałów międzynarodowych zeznania świadków są często jedynym sposobem dotarcia do prawdy. Ta z kolei daje podstawę do ukarania sprawców zbrodni międzynarodowych oraz przyczynia się zarazem do osiągnięcia pojednania i utrzymania pokoju. Problemem bywają jednak uwarunkowania kulturowe, które często powodują niechęć świadków do składania zeznań w obawie przed stygmatyzacją, co występuje ze szczególnym natężeniem w przypadku MTKR¹⁰. Odpowiednie środki ochrony świadków, przy braku innych dowodów, pozostają więc jedyną nadzieją na osiągnięcie pewnego poczucia sprawiedliwości.

Za stosowaniem tychże środków przemawia kilka argumentów. Po pierwsze, minimalizują one ryzyko odwetu ze strony sprawcy przestępstwa. Po drugie, pozwalają uniknąć zbędnych upokorzeń w życiu prywatnym i uszczerbku na godności. Po trzecie, redukują negatywne odczucia podczas zeznań. Po czwarte wreszcie, pozwalają, by proces w ogóle miał miejsce. Świadkom powinna być zatem przyznana proporcjonalna ochrona, która ułatwiłaby gromadzenie dowodów, a zarazem wyeliminowałaby ryzyko traumatycznych przeżyć podczas składania zeznań.

⁸ U. Kalina-Prasznic (red.), *Encyklopedia prawa*, s. 57.

⁹ *Prosecutor v. Milan Martić*, para. 22: *Rule 94bis does not provide a definition of what is an expert witness. However, the Trial Chamber in the case Prosecutor v. Stanislav Galic defined an expert witness as “a person whom by virtue of some specialized knowledge, skill or training can assist the trier of fact to understand or determine an issue in dispute”*, <http://www.icty.org/x/cases/martic/tdec/en/060113.htm>.

¹⁰ R. Kimotho, *Challenges to effective protection*, *Forced Migration Review* 2007, nr 27, s. 17.

2. Środki ochrony świadków – MTKJ i MTKR

Wytyczne dotyczące ochrony świadków zawarte są w statutach międzynarodowych trybunałów oraz ich zbiorach Reguł Procesowych i Dowodowych.

Przyjęte środki ochrony można podzielić na dwie kategorie: środki normatywne i instytucjonalne¹¹. W pracy tej omówione zostaną głównie te pierwsze. O zastosowaniu sądowych środków ochrony decyduje Izba Orzekająca, a w niektórych przypadkach również Izba Przygotowawcza.

Na pierwszy rzut oka istniejące reguły prawne dotyczące ochrony świadków wydają się proste i niewymagające. Ich praktyczna implementacja jest jednak niezwykle skomplikowana i kosztowna. Dana osoba może bowiem stawać przed trybunałem albo tylko w roli świadka (np. w przypadku biegłego) albo w podwójnej kwalifikacji prawnej – jako świadek-pokrzywdzony (*victim as a witness*) lub jako świadek-oskarżony¹². Ochrona każdej z tych kategorii wymaga odpowiednich środków i wywołuje wiele zastrzeżeń. Jednym z problematycznych zagadnień jest między innymi kwestia zachowania równowagi i odpowiednich proporcji między potrzebą ochrony świadków a prawami oskarżonego i wymogami rzetelnego procesu, które mogą być podniesione np. w przypadku świadka zeznającego anonimowo.

Statutową podstawą ochrony świadków są art. 22 MTKJ i odpowiednio art. 21 MTKR, zawierające odesłanie do Reguł Procesowych i Dowodowych, które nakładają obowiązek zapewnienia ochrony ofiar i świadków za pomocą takich środków, jak prowadzenie rozprawy przy zamkniętych drzwiach czy ochrona tożsamości ofiary. Artykuł 20 ust. 1 Statutu MTKJ i art. 19 ust. 1 Statutu MTKR podkreślają również wymóg prowadzenia czynności procesowych z należytą troską o bezpieczeństwo ofiar i świadków.

¹¹ Introductory Remarks by Navanethem Pillay at the OHCHR Expert meeting on witness protection for successful investigation and prosecution of gross human rights violations and international crimes, 2009, <http://www.unhcr.ch/hurricane/hurricane.nsf/0/E5E9ACC8131CFA5AC1257643004ED6F0?opendocument>.

¹² Reguła 85 lit. C RPD MTKJ: *the accused may appear as a witness in his or her own defence*.

W postępowaniu przygotowawczym (*pre-Trial stage*) zastosowanie znajduje Reguła 69, która pozwala zapewnić skuteczną *ochronę świadków przed publicznością, mediami oraz przed oskarżonym*. W wyjątkowych sytuacjach, które tego wymagają, Oskarżyciel może wystąpić bowiem do sędziego lub do Izby Orzekającej o nieujawnianie tożsamości świadka, który mógłby być narażony na niebezpieczeństwo do czasu objęcia go ochroną Trybunału. Sędzia lub Izba Przygotowawcza mogą w tej kwestii konsultować się z Biurem do spraw Pokrzywdzonych i Świadków. Poza tym świadek taki nie ma obowiązku podawania źródła informacji, które posiada, powoławszy się na ich poufny charakter¹³.

Na etapie rozprawy możliwe jest zastosowanie Reguł 75 i 79, które *chronią świadków przed publicznością i mediami*. Sędzia lub Izba na podstawie tego przepisu mogą zastosować odpowiednie środki dla zapewnienia prywatności świadków, o ile pozostają one w zgodzie z prawami oskarżonego. Izba może nakazać usunięcie z protokołów nazwisk i imion świadka oraz wszelkich innych informacji, które mogłyby przyczynić się do ujawnienia jego tożsamości, a także zastosować środki zniekształcające głos lub wizerunek podczas zeznań, przypisać pseudonim, zakazać ujawniania wszelkich nagrań pozwalających na identyfikację świadka. W sprawie *Blaskić* MTKJ nakazał zastosowanie środków zapobiegających podania tożsamości świadków do wiadomości publicznej z wyjątkiem sytuacji, w których byłoby to absolutnie niezbędne do przygotowania obrony¹⁴.

Sędzia może także zarządzić zastosowanie odpowiednich środków, takich jak zamknięty obwód telewizyjny, ułatwiających zeznania świadków wymagających wyjątkowego traktowania, szczególnie podatnych na urazy psychiczne. Wówczas jedynie oskarżony widzi zeznającego świadka przez monitor znajdujący się na sali sądowej, co pozwala oszczędzić świadkowi wielu negatywnych, traumatycznych przeżyć, które mogłyby zostać wywołane konfrontacją ze sprawcą przestępstwa.

¹³ Reguła 70 RPD MTKJ.

¹⁴ <http://www.icty.org/sid/7510>; zob. też: M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izdorczyk, *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa, 2008, s. 309.

Biuro do spraw Pokrzywdzonych i Świadków powinno poinformować świadka przed złożeniem przez niego zeznań o tym, że jego tożsamość może zostać ujawniona w przyszłości w innej sprawie¹⁵.

Zgodnie z Regułą 79 RPD MTKJ Izba Orzekająca może nakazać wyłączenie udziału prasy i publiczności z całości lub części procesu z przyczyn związanych z bezpieczeństwem świadków lub zakazem ujawniania ich tożsamości wprowadzonym na podstawie Reguły 75. Część lub całość nagrań z zamkniętych posiedzeń może zostać ujawniona, ale tylko wtedy, gdy powody, dla których przyznano środek ochrony, przestały istnieć¹⁶.

Przed złożeniem zeznań świadkowie składają przyrzeczenie, w którym zobowiązują się do mówienia wyłącznie prawdy. W przypadku złamania tej przysięgi mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności karnej, jednak zeznania samooskarżające świadka, jakkolwiek mogą zostać wymuszone przez Izbę, to nie mogą być użyte jako dowód przeciw temu świadkowi. Mimo to niektórzy autorzy wyrażają niekiedy wątpliwości co do zgodności tych postanowień z zasadą *nemo tenetur se ipsum accusare*¹⁷.

W pewnych sytuacjach Izba Orzekająca może dopuścić dowody ze świadków w formie pisemnego oświadczenia lub streszczenia zeznań przed Trybunałem. Zabieg ten również chroni świadka przed zbędnymi traumatycznymi przeżyciami¹⁸.

Dodatkowo Reguła 96 chroni świadków pokrzywdzonych w wyniku przestępstw na tle seksualnym. Nie wymaga się wówczas potwierdzenia zeznania. W takich przypadkach stosuje się zazwyczaj takie środki ochrony, jak zamknięty obwód telewizyjny czy przesłuchanie świadka z wykorzystaniem połączenia wideokonferencyjnego.

Najsilniejszym środkiem ochrony świadka jest zapewnienie jego *anonimowości*. Jego zastosowanie jest jednak możliwe jedynie na etapie postępowania przygotowawczego. Umożliwia on nieujawnianie tożsamości świadka oskarżonemu i obronie. Aby zapewnić równo-

¹⁵ Reguła 75 lit. C RPD MTKJ.

¹⁶ Reguła 81 RPD MTKJ.

¹⁷ K. Ambos, *The Right of Non-Self Incrimination of Witnesses Before the ICC*, Leiden Journal of International Law 2002, nr 15, s. 159.

¹⁸ Reguła 92ter RPD MTKJ.

wagę między uprawnieniami świadka a prawami oskarżonego, stosuje się pięciostopniowy test wypracowany przez orzecznictwo. Ma on za zadanie wykazania, czy zapewnienie anonimowości jest bezwzględnie konieczne. Test ten został wyłożony w sprawach *Tadića* i *Blaskića*, a następnie był wielokrotnie powtarzany, m.in. w sprawie *Milosevića*¹⁹. Aby zapewnić anonimowość świadka, musi przede wszystkim istnieć realne zagrożenie dla bezpieczeństwa świadka lub jego rodziny. Po drugie, jego zeznania muszą być wystarczająco istotne dla oskarżenia. Po trzecie, nie ma dowodów na brak wiarygodności świadka. Po czwarte, nie podjęto żadnego programu ochrony świadka lub program taki okazał się nieefektywny. Po piąte wreszcie, zastosowane środki muszą być bezwzględnie konieczne. Warunki te, wbrew pozorom, są trudne do spełnienia, dlatego też anonimowość świadków jest środkiem bardzo rzadko stosowanym.

Statystyki MTKJ wskazują, że przy ogromnym znaczeniu środków ochrony świadków, omówionych szeroko we wstępie, w większości przypadków jednak nie stosuje się ich w ogóle (72,31%). W nieco ponad 10% spraw stosuje się środki zniekształcające wizerunek razem z pseudonimem (11,31%). W przypadku nieco ponad 7% świadków zastosowano dotychczas zniekształcenie wizerunku i głosu oraz pseudonim (7,21%). Niewiele ponad 5% sesji odbyło się w zamknięciu i z użyciem pseudonimu (5,41%). Zastosowanie samego pseudonimu, zniekształcenia wizerunku, posiedzenia zamkniętego i zniekształcenia wizerunku oraz głosu przedstawiają znikomy udział w stosowanych środkach. Warto zwrócić uwagę, że środek całkowitej anonimowości reprezentuje wartość zaledwie 0,02%, został on bowiem zastosowany dotychczas tylko w stosunku do jednego świadka²⁰.

Od utworzenia Międzynarodowych Trybunałów Karnych *ad hoc* dokonał się ogromny postęp w dziedzinie ochrony świadków i pokrzywdzonych. Warto zaznaczyć, że wszyscy świadkowie – i świadkowie oskarżenia, i obrony – mają zapewniony taki sam poziom ochrony.

¹⁹ *Prosecutor v. Slobodan Milosevic, Decision on Prosecution Motion for Provisional Protective Measures Pursuant to Rule 69*, para. 25, http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/tdec/en/20219PM517175.htm.

²⁰ <http://www.icty.org/sid/10175>.

Szczególne znaczenie przypisuje się również temu, żeby świadek był dobrze poinformowany o swoich prawach.

3. Środki ochrony świadków – MTK

Przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym (MTK) ochrona świadków jest jeszcze silniejsza niż przed trybunałami *ad hoc*, o czym świadczy chociażby liczba postanowień odnoszących się do ich ochrony. Ma to duże znaczenie, zwłaszcza w obliczu zbliżającego się wygaśnięcia mandatów MTKJ i MTKR.

Na szczególną uwagę zasługuje zasada ogólna wyrażona w Regule 86 RPD MTK, stanowiąca, że Izba oraz inne organy Trybunału we wszelkich podejmowanych działaniach biorą pod uwagę potrzeby wszystkich pokrzywdzonych i świadków.

Zgodnie z art. 68 ust. 1 Statutu MTK Trybunał stosuje odpowiednie środki w celu zapewnienia bezpieczeństwa, dobrego stanu fizycznego i psychicznego, godności i prywatności pokrzywdzonych i świadków. Stosując te środki, Trybunał bierze pod uwagę wszystkie okoliczności, włącznie z wiekiem, płcią, stanem zdrowia, charakterem zbrodni, zwłaszcza, ale nie tylko, gdy dotyczy ona przemocy seksualnej lub przemocy wobec dzieci.

Artykuł 68 ust. 2 Statutu MTK wymienia dopuszczalne środki ochrony świadków, a wśród nich m.in. prowadzenie części postępowania *in camera* oraz przedstawienie dowodów przy użyciu przekazu elektronicznego lub innych specjalnych środków. Ustęp 5 art. 68 dopuszcza również zastąpienie dowodu lub informacji streszczeniem, jeżeli ujawnienie dowodu mogłoby prowadzić do poważnego zagrożenia bezpieczeństwa świadka lub jego rodziny. Podczas gdy Trybunał nakazuje zastosowanie odpowiednich środków ochrony, specjalne departamenty, a zwłaszcza Biuro do spraw Pokrzywdzonych i Świadków, zapewniają praktyczne wsparcie i ochronę wszystkim świadkom (zarówno świadkom obrony, jak i oskarżenia) w trybunałach i poza nimi, na wszystkich etapach postępowania. Pomoc ta obejmuje między innymi zapewnienie im odpowiednich środków ochrony i bez-

pieczeństwa, wspomaganie ich w uzyskaniu świadczeń medycznych, formułowanie długo- i krótkoterminowych planów ich ochrony, w tym np. organizowania podróży²¹.

Katalog środków ochrony uszczegóławia Reguła 87, przewidując możliwość wymazania z publicznie dostępnych protokołów informacji, które mogłyby prowadzić do identyfikacji świadków, zakaz ujawniania informacji o świadku osobom trzecim, przedstawienie zeznań za pomocą środków technicznych zniekształcających głos lub obraz, używanie pseudonimu czy prowadzenie części posiedzenia Izby *in camera*.

Analogicznie do regulacji procesowych Trybunałów *ad hoc* nacisk kładzie się również na zastosowanie specjalnych środków podczas zeznań świadków po traumatycznych przeżyciach²². Zgodnie z Regułą 88 pkt 5 Izba powinna również wykazywać czujność w kontrolowaniu sposobu zadawania pytań świadkom w celu uniknięcia jakiegokolwiek szykanowania lub zastraszania.

Tak jak w MTKJ i MTKR, tak i w postępowaniu przed MTK, zgodnie z Regułą 81, dopuszczalne jest utajnienie tożsamości świadka jedynie na etapie postępowania przygotowawczego. Jeżeli jego tożsamość nie zostanie ujawniona, to jego zeznania nie mogą zostać włączone do materiału dowodowego. Ograniczenie stosowania anonimowości świadka jest efektem obowiązywania zasady równoważenia praw świadków i oskarżonych.

Tak jak w Trybunałach *ad hoc* świadek jest zobowiązany do złożenia przyrzeczenia mówienia prawdy²³. Wiąże się z tym możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej w przypadku złożenia fałszywych zeznań²⁴.

Zgodnie z art. 93 ust. 1 lit. e stawiennictwo przed Trybunałem w charakterze świadka jest dobrowolne, jednak świadek, który już stawił się przed Trybunałem, podlega ze strony Trybunału przymusowi składania zeznań (Reguła 65 ust. 1 RPD MTK). W związku z tym zapewnia mu się również ochronę przed zeznaniami samooskarżającymi. Reguła 74

²¹ Reguła 17 RPD MTK.

²² Reguła 88 pkt 1 RPD MTK; por. z Regułą 96 RPD MTKJ.

²³ Art. 69 ust. 1 Statutu MTK i Reguła 66 RPD MTK.

²⁴ Art. 70 ust. 1 lit. a Statutu MTK.

pkt 3 RPD MTK stanowi, że świadek może sprzeciwić się złożeniu jakiegokolwiek oświadczenia, które mogłoby go obciążać.

Ogólną zasadą jest również składanie zeznań osobiście przez świadka, ale w szczególnych sytuacjach można zezwolić mu na składanie zeznań za pomocą techniki wideo lub aparatury utrwalającej dźwięk, a także na przedstawienie dokumentów i zapisków z tychże zeznań. Środek ten nie może naruszać praw oskarżonego²⁵. Reguła 67 dodaje, że Izba może zezwolić świadkowi na składanie zeznań na żywo za pomocą wymienionych środków, ale pod warunkiem, że umożliwiają one zadawanie świadkowi pytań przez prokuratora, obronę oraz Izbę w czasie składania przez niego zeznań. Punkt 3 tej Reguły zobowiązuje Izbę do zapewnienia, aby miejsce wybrane do składania zeznań za pośrednictwem łączy audio lub wideo sprzyjało składaniu zeznań prawdziwych i otwartych, a także bezpieczeństwu, fizycznemu i psychicznemu samopoczuciu świadka, jego godności i prywatności. Stanowi to pewne novum w porównaniu z postanowieniami RPD MTKJ i MTKR, tak jak i dość rozbudowane przepisy odnoszące się do Biura do spraw Pokrzywdzonych i Świadków. Przewidują one informowanie świadków o przysługujących im prawach oraz o odpowiednich decyzjach Trybunału mogących mieć wpływ na ich interesy, a także wymagają wiedzy specjalistycznej od pracowników Biura, m.in. w zakresie psychologii, co odgrywa niemałą rolę w realizowaniu postulatów większej przyjazności Trybunału wobec pokrzywdzonych i świadków. Chodzi tu głównie o postrzeganie zeznawania przed Trybunałem jako pozytywnego doświadczenia (*testifying as a positive experience*)²⁶.

4. Podsumowanie

Warto zwrócić uwagę, że każdy kolejny trybunał, od jugosłowiańskiego począwszy, przyniósł pewien postęp w dziedzinie ochrony świadków.

²⁵ Art. 69 ust. 3 Statutu MTK.

²⁶ <http://www.icty.org/sid/158>; zob. też: *Information Booklet for ICTY Witnesses*, 2007 [w:] http://www.icty.org/x/file/About/Registry/Witnesses/witnesses_booklet_en.pdf.

Środki przewidziane w dokumentach odnoszących się do Międzynarodowego Trybunału Karnego są poniekąd odbiciem tych przewidzianych w statutach czy Regułach Procesowych i Dowodowych Trybunałów *ad hoc*. Wydaje się jednak, że po doświadczeniach swoich poprzedników MTK jest w stanie lepiej implementować przyjęte postanowienia w tej dziedzinie²⁷. Wynika to nie tylko z bardziej szczegółowego uregulowania postanowień dotyczących ochrony świadków i pokrzywdzonych, lecz także z uwarunkowań mniej zależnych od litery prawa, takich jak budżet czy kwalifikacje pracowników.

Model rzetelnego procesu obowiązujący przed międzynarodowymi trybunałami karnymi zakłada równoważenie praw świadków z prawami oskarżonego. Wynika to między innymi z tego, że model ten ujmowany jest szeroko, obejmując ochroną słuszne interesy wszystkich uczestników procesu, oraz z dynamiki rozwoju praw świadków i pokrzywdzonych²⁸. Na podstawie art. 20 statutu MTKJ i art. 19 statutu MTKR Izby Orzekające dbają o to, by „proces był rzetelny i sprawny oraz aby czynności procesowe były zgodne z regułami procesowymi i dowodowymi, przy pełnym poszanowaniu praw oskarżonego i z należąną troską o bezpieczeństwo ofiar i świadków”. Niekiedy zachowanie tej równowagi jest niezwykle trudne, zwłaszcza gdy wskazane byłoby zachowanie anonimowości świadka. W celu zachowania wymogów rzetelnego procesu zastosowanie tego środka możliwe jest tylko na etapie postępowania przygotowawczego (R. 69 lit. A RPD MTKJ i MTKR) i tylko w wyjątkowych wypadkach. Okoliczności te nie zostały sprecyzowane w Regułach Procesowych i Dowodowych, jednak możemy je wywieść z orzecznictwa MTKJ. Wypracowano tam pięciostopniowy test, pozwalający wykazać, czy świadek powinien pozostać anonimowy, jednak i on często był krytykowany ze względu na ograniczenie prawa do obrony²⁹.

Na podstawie analizy statutów oraz Reguł Procesowych i Dowodowych można by twierdzić, że środki ochrony świadków przed międzynarodowymi trybunałami karnymi są wystarczające i stwarzają realne

²⁷ ICTR Bulletin 2002, nr 4, s. 1.

²⁸ M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izydorczyk, *Podstawy prawa...*, s. 284.

²⁹ *Ibidem*, s. 310.

możliwości ochrony, m.in. ze względu na ich różne formy, rodzaje, pozwalające na zastosowanie w rozmaitych sytuacjach. Z drugiej jednak strony, w niemal każdym przepisie dotyczącym ochrony świadków znajduje również wyraz prawo do obrony i inne prawa oskarżonego. Zestawiając postanowienia statutów i RPD z praktyką, należałoby się raczej skłaniać ku twierdzeniu, że prawa oskarżonego stanowią największe ograniczenie dla stosowania środków ochrony świadków. Ponadto statystyki wskazują na dość powściągliwe sięganie do środków zapewniających najwyższy poziom ochrony, to znaczy do anonimowości. Pomijając fakt, że dopuszczalna jest ona jedynie na etapie postępowania przygotowawczego, w wersji całościowej została zastosowana w MTKJ tylko w jednym jedynym przypadku od 1996 roku. Inne środki ochrony też nie były często stosowane, m.in. ze względu na to, że wciąż ogromne znaczenie przypisuje się obecności świadka na sali sądowej³⁰.

Należy mieć nadzieję, że postanowienia dotyczące środków ochrony świadków nadal będą rozwijać się w kierunku, który jest przecież fundamentalny dla międzynarodowego sądownictwa karnego, a mianowicie w celu ukarania sprawców zbrodni międzynarodowych. Tym samym potrzeba ochrony świadków może być postrzegana jako jedna z okoliczności zapewniających rację bytu międzynarodowym trybunałom karnym, a zwłaszcza stałemu Międzynarodowemu Trybunałowi Karnemu.

Bibliografia

- Ambos K., *The Right of Non-Self Incrimination of Witnesses Before the ICC*, Leiden Journal of International Law 2002, nr 15.
- Campbell E., Mahaffy N., Stewart D., Treapner M., *The Treatment of Victims and Witnesses in the International Criminal Court as compared to the Canadian Criminal System*, <http://www.isrc.org/>.
- Cassese A., *International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford 2008.
- Cryer R., *An introduction to international criminal law and procedure*, Cambridge 2007.

³⁰ *Ibidem*, s. 318.

- ICTR Bulletin 2002, nr 4.
- Ingadottir T., Ngendahayo F., Sellers P.V., *The International Criminal Court. The Victims and Witnesses Unit. A Discussion Paper*, 2000.
- Kalina-Prasznic U. (red.), *Encyklopedia prawa*, wyd. C.H. BECK, Warszawa 1999.
- Kimotho R., *Challenges to effective protection*, Forced Migration Review 2007, nr 27.
- Królikowski M., Wiliński P., Izydorczyk J., *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2008.
- Loberg B., *The Witness Protection Measures of the Permanent International Criminal Court Are Superior Than Those Provided by Its Temporary ad hoc Temporaries*, 2006.
- Martin E. A. (ed.), *A Dictionary of Law*, Oxford University Press, Oxford–New York 1997.